

MARY McAULIFFE

Paris

Napoleon al III-lea, baronul Haussmann și crearea unui oraș al visurilor

Traducere din limba engleză de ADINA IHORA

Prefață de ADRIAN-SILVAN IONESCU

Sânge și Imperiu

(1852)

*P*e la vreo 10 și jumătate seara, după ce a părăsit Palatul Élysée, Maxime Du Camp s-a îndreptat spre Opéra-Comique, unde a ajuns chiar la timp pentru actul al doilea. „Locul era ticsit”, a remarcat el, „iar doamnele în ținute de ocazie își afixau gâtul și umerii în lumina candelabrelor”. Într-una dintre loje l-a văzut pe contele de Morny, un afemeiat notoriu, „ocupat să fixeze cu binoclul de operă o domnișoară tânără și frumoasă”. La rândul său, ea „făcea tot posibilul pentru a atrage atenția celor de la balcon”.

Pentru moment, la Paris nu părea să se fi schimbat nimic. După operă, Du Camp l-a însoțit până acasă pe poetul și criticul Théophile Gautier, plimbându-se agale pe boulevard. „Ne-au depășit câteva taxiuri, saloanele de la parterele marilor restaurante străluceau de lumină, iar câțiva pietoni întârziați treceau pe lângă noi fumând trabucuri sau fredonând vreo melodie”. Când cei doi s-au despărțit, trecuse de ora unu dimineața și nu se zăreau nici soldați, nici polițiști.

Prin urmare, Du Camp a fost uimit când a ajuns acasă și l-a găsit pe prietenul său, Louis de Cormenin, așteptându-l. Vicontele de Cormenin, un jurist republican de marcă și o personalitate politică, jucase un rol major în elaborarea Constituției celei de-A Doua Republici. Opunându-se cu ardoare tiraniei și devotat libertății religiei și a votului universal, Cormenin îl apăruse totuși pe Ludovic-Napoleon după încercarea nereușită de lovitură de stat din 1836 de la Strasbourg. Acum i-a spus lui Du Camp:

— Se întâmplă ceva ieșit din comun. Chiar acum, a continuat Cormenin, pe la ora 12, când am trecut prin Rue Vieille-du-Temple, am văzut că tipografiile publice erau păzite de o companie a Gărzii Municipale. Încercase să obțină o lămurire, dar fusese ignorat. „Vei vedea că mâine se vor trage focuri de armă pe străzile Parisului!”, i-a spus el lui Du Camp, care credea că exagerează.

Însă a doua zi dimineață, servitorul lui Du Camp i-a adus la cunoștință, cu răsuflarea tăiată, că, în timpul nopții, zidurile Parisului fuseseră acoperite de afișe, Adunarea Națională fusese dizolvată și mai mulți generali, arestați. Regimente de soldați mărșăluiau pe străzi¹.

În mod similar, în aceeași dimineață, Victor Hugo fusese trezit de servitorul său, care dăduse năvală cu vestea că 16 reprezentanți au fost arestați în paturile lor și trimiși la închisoare. Și asta nu era tot: acum trupele ocupau Adunarea Națională, fuseseră trimise gărzi în clopotnițe, persoane necunoscute perforaseră tobele municipale, iar zidurile Parisului erau acoperite de afișe. Acestea proclamau că Adunarea plănuia o lovitură de stat și, drept răspuns, președintele Ludovic-Napoleon jura să-i protejeze pe toți cetățenii Franței împotriva unor astfel de escrocherii și să restaureze votul universal. Între timp, Parisul era în stare de asediu.

Avusese loc lovitură de stat.

Ludovic-Napoleon alesese data de 2 decembrie (sau noaptea de 1 spre 2 decembrie) pentru lovitură de stat, pentru că era aniversarea încoronării lui Napoleon I. Era, de asemenea, aniversarea celei mai mari victorii a lui Napoleon Bonaparte, a Bătăliei de la Austerlitz. Ludovic-Napoleon alesese această dată ca semn al destinului familiei Bonaparte.

Planificarea sa era precisă și debuta cu ceea ce semăna cu o operațiune extinsă de propagandă, începând cu numărul mare de afișe lipite peste tot pe zidurile Parisului (Cormenin avusese dreptate în privința secretomaniei din tipografiile publice). Afișele anunțau dizolvarea Adunării și pregătirea unei noi Constituții. Anunțau, totodată, că noua Constituție va fi ratificată printr-un plebiscit, reînvestit cu votul universal. Ludovic-Napoleon a avut astfel grijă să-i ia prin învăluire pe adversarii săi republicani de stânga, iar acum era tot atât de atent să-i aresteze pe republicanii

eminenți, precum și pe oricare alți adversari importanți, toți fiind luați prin surprindere, mulți ridicăți chiar din paturile lor. Membrii republicani ai Adunării, rămași, pentru moment, în libertate, au protestat împotriva acestei încălcări grosolane a Constituției (membrii Adunării erau protejați de arestare, prin lege), dar fără rezultat: Ludovic-Napoleon avea sprijinul armatei, iar Constituția celei de-A Doua Republici era acum doar o bucată de hârtie.

Riposta a fost, la început, timorată, dar, în scurt timp, a devenit violentă. În prima zi, parizienii au părut uluiți, însă de a doua zi au început să se împotrivească. Rezistența populară a explodat în cea de-a treia zi, la presiunea liderilor republicani, inclusiv a lui Victor Hugo și a lui Victor Schoelcher, care au format un mic comitet de rezistență care a îndemnat oamenii să ridice baricade. Acesta a fost momentul în care a lovit Ludovic-Napoleon. „Măsurile represive – sau să le numesc măsuri agresive? – au fost brutale”, scria Du Camp. „Soldații, lăsați în voia lor pe bulevard, trăgeau la întâmplare și nu-și cruțau muniția”. Victor Hugo a fost chiar mai explicit, citând un spectator care „nici nu făcuse trei pași pe trotuar când trupele, care mărșăluiau pe lângă el, s-au oprit brusc, s-au îndreptat cu fața spre sud, și-au aliniat muschetele și, printr-o acțiune instantanee, au tras asupra mulțimii înspăimântate”. Înfricoșat, bărbatul s-a aruncat cu fața în jos, pe trotuar, iar „focul muschetelor a continuat neîntrerupt timp de 20 de minute, acoperit în răstimpuri de câte o lovitură de tun”².

Tânărul Édouard Manet și prietenul său, Antonin Proust, se aflau în mulțimea care se revolta pe străzi și au fost arestați. Au petrecut noaptea la secția de poliție. Două zile mai târziu, au vizitat cimitirul Montmartre, unde cadavrele unora dintre insurgenți erau îngropate într-o groapă comună, cu capetele lăsate deasupra solului, într-un fel înfiorător, pentru ca membrii familiilor lor să-i poată identifica.

Gustave Eiffel, în vârstă de 19 ani, care sosise de la Dijon în urmă cu doi ani ca să-și continue studiile (la Colegiul Sainte-Barbe din Cartierul Latin), i-a scris mamei sale că „de la ora două până la ora cinci, am auzit zgomotul loviturilor de tun. A fost, într-adevăr, cumplit! Ca la un semnal, toată lumea s-a oprit și a ascultat, iar în liniștea generală se putea auzi zgomotul îndepărtat al unor focuri de tun. A fost înspăimântător”. Chiar dacă în districtul său era puțină agitație, „toate străzile erau ocupate de soldați”³.

Frații Edmond și Jules de Goncourt, care locuiau de cealaltă parte a orașului (pe strada Saint-George, unde este acum al 9-lea arondisment), priveau cum soldații trăgeau în oamenii ieșiți la ferestre, poliția „lovind bărbații cu picioarele în piept, [și] cu irasierii lansând atacuri terifiante, cu pistolul în mână, la orice strigăt de «Republică pentru totdeauna!»” Reacția fraților Goncourt, în timp ce își înăbușeau furia „cu multă rușine”, a fost să rămână „muți ca pământul”. În definitiv, era lucrul cel mai sigur pe care puteau să îl facă.

„În ziua Judecății de Apoi”, au scris ei, la scurt timp după aceea (ca întotdeauna, pe o singură voce), „când Dumnezeu Tatăl [...] mă va chestiona despre tot ce mi-au văzut ochii, fără îndoială că mă va întreba: «Creatură pe care am făcut-o umană și bună, ai văzut cumva, din întâmplare, măcelul de la Barrière du Combat, unde cinci buldogi mari și înfometăți sfâșiau un biet măgar bătrân și slab, incapabil să se apere?» La care eu voi răspunde: «Vai, nu, Doamne, am văzut ceva încă și mai rău: am văzut o lovitură de stat!»⁴

Pe 4 decembrie, rezistența a fost zdrobită.

Frații Goncourt, care și-au început celebrul jurnal pe 2 decembrie 1851, au fost extrem de dezamăgiți de impactul loviturii de stat asupra primului lor roman, care urma să fie publicat chiar în acea zi. Cu Parisul sub legea marțială, debutul lor literar – pe care îl așteptaseră cu nerăbdare – a trecut aproape neobservat. În parte, acesta a fost rezultatul titlului pe care-l aleseseră, *En 18...* („În 18...” – n. trad.), despre care editorul lor, înfricoșat, crezuse că s-ar putea referi la *18 Brumaire*, data loviturii de stat a lui Napoleon I. Speriat, omul arsese toate afișele promoționale ale fraților Goncourt și făcuse tăieturi neautorizate de natură politică. Potrivit lui, „cu șase luni înainte făcuserăm cele mai periculoase aluzii la evenimentele care tocmai avuseseră loc”⁵. În orice caz, cu soldații pe străzi erau puțini cumpărători, iar din carte s-au vândut doar 60 de exemplare – spre disperarea fraților Goncourt.

Alexandre Dumas, care a fost surprins de lovitura de stat, a decis că – în ciuda simpatiilor sale republicane – nu merita să moară pentru cauză. A încercat, în schimb, să-i apere pe cei aflați în pericol. La 3 decembrie, răspunzând zvonurilor care circulau despre faptul că se pusese un preț pe capul lui Victor Hugo, el i-a scris unui prieten

comun: „Astăzi, la ora șase, au fost promiși 25 000 de franci celui care îl arestează sau îl ucide pe Hugo. Tu știi unde se află el. În niciun caz nu trebuie să iasă afară”⁶.

În ciuda pericolului, Hugo rămăsese ascuns la Paris, nedorind să-și abandoneze fiii care erau încă închiși la Conciergerie. Prietenii au insistat ca el să plece și i-au pregătit o modalitate de evadare. Hugo a fost, în cele din urmă, de acord. A plecat din Gare du Nord spre Bruxelles pe 11 decembrie, seara, deghizat cu o barbă mare, cu o mantie cu guler întors și cu o șapcă trasă peste ochi. Ca să se potrivească aspectului de om sărac, a călătorit într-un vagon de clasa a doua și a luat cu el doar o portocală și un sendviș cu șuncă.

La scurt timp, l-a urmat afară din țară și Alexandre Dumas, însoțit de fiul său și urmărit, nu de poliție, ci de colectorii de datorii, ca rezultat al unei hotărâri de intrare în faliment, pronunțată împotriva sa pe 11 decembrie. Dumas *fils* (fiul – n. trad.) își iubea foarte mult tatăl, care reușise să toace mai multe averi fără să se gândească la viitor, sperând că va fi salvat de încă o piesă de succes sau de încă un roman în mai multe volume, ca *Cei trei muschetari* sau *Contele de Monte Cristo*. Producția literară rentabilă a lui Dumas continua să fie uimitoare, dar la fel era și incapacitatea sa de a-și ordona viața. După cum spunea fiul său: „Tatăl meu este un extraordinar copil mare, pe care l-am avut când eram mic”⁷.

Rândurile exilaților s-au îngroșat atunci când a devenit limpede că noul regim introducea un jurământ de loialitate, obligatoriu pentru cei care dețineau funcții publice – ceva ce A Doua Republică desființase pentru că era considerat monarhic și potrivnic libertății. Profesorii universitari cu simpatii republicane, care nu fuseseră încă izgoniți, au fugit acum din țară, iar cei care au rămas – precum respectatul istoric Jules Michelet – au suferit consecințele. Michelet, care cu puțin timp înainte fusese demis din funcția de la Colegiul Franței, a fost eliberat și din postul de director al Arhivelor Naționale. De acum înainte, avea să fie nevoit să-și câștige în întregime existența din scris. Din fericire, era prolific.

În plus, regimul arestase un număr uriaș de persoane suspecte, plecând de la ideea că orice republican putea fi arestat pe motiv că fusese un posibil insurgent sau chiar o sursă de inspirație pentru insurgență. Cu închisorile care se revărsau, justiția era înfăptuită sumar, fără a permite prezentarea de probe pentru apărare sau pentru apel. Represiunea și abolirea statului de drept erau la ordinea zilei. Amintindu-și

de acea perioadă, Maxime Du Camp a comentat simplu: „Revoluțiile duc la despotism și despotismul duce la revoluții. În Franța”, a adăugat el, „oscilațiile pendulului politic sunt excesive. Abia dacă face vreodată o oprire la mijloc, acolo și numai acolo fiind de găsit siguranța și puterea”⁸.

Charles Merruau care, după lovitura de stat, devenise secretarul general al Prefecturii Senei (numărându-se astfel printre cei pe care Victor Hugo îi eticheta drept „tovarășii de corabie ai unui pirat”), a scris, mai târziu: „Din 1789 și până în prezent, Franța, în virtutea deprinderilor și obiceiurilor sale, nu a reușit să se ridice deasupra cezarismului. Instituțiile, așa cum sunt ele, par să aibă puțină importanță pentru francezi. Bărbații [liderii carismatici], în schimb, sunt totul în ochii lor”⁹.

Ludovic-Napoleon, omul momentului, a luat acum titlul de „prinț-președinte” și a supus imediat la vot o nouă Constituție, prin sufragiu universal masculin. Pentru a preveni orice întâmplare nefericită, votarea – prin vot deschis pentru militari, cu bulletine de vot tipărite pentru civili – s-a făcut sub o considerabilă supraveghere. Deși rezistența a persistat la Paris și în alte orașe mari (la Paris, din aproximativ 300 000 de alegători înregistrați, doar 133 000 au votat „pentru”, în timp ce 80 000 s-au opus și 80 000 s-au abținut), rezultatul a fost copleșitor în favoarea noii Constituții. În consecință, cu binecuvântarea plebiscitului, Ludovic-Napoleon putea să pretindă acum președinția pentru un mandat de 10 ani, cu miniștri care nu depindeau decât de el și cu alte organisme guvernamentale, inclusiv o legislatură, care serveau acum, în esență, doar ca niște parafe. Noul prinț-președinte a anunțat rezultatele cu multă pompă, susținând în continuare că „se îndepărtase de legalitate doar pentru a se întoarce la lege”. Apoi, recunoscând poate un anumit disconfort produs de metodele sale, a adăugat: „Cele peste șapte milioane de voturi tocmai m-au absolvit [de vină – n. trad.]”¹⁰.

Ludovic-Napoleon a făcut repede uz de puterile depline care îi fuseseră acordate, promulgând Constituția și stabilind ceva asemănător cu o autocrație, chiar în timp ce făcea promisiuni deșarte democrației. Pe lângă faptul că a cerut jurămintele de loialitate din partea celor care dețineau funcții publice, a introdus o mare diversitate de măsuri pentru a-și consolida poziția, printre care reprimarea presei. Era abil:

nu i s-a părut necesară cenzura în sine, care era nepopulară. În schimb, sistemul pe care l-a impus consta doar dintr-o serie de avertizări. Un articol, considerat ofensator, atrăgea un avertisment, iar, după un anumit număr de avertismente, ziarul urma să fie suspendat. Maxime Du Camp care, în scurt timp, a intrat în conflict cu sistemul, a scris ulterior că acesta funcționa, efectiv, ca o autocenzură: „Stiloul trebuia ținut suspendat deasupra hârtiei înainte ca cineva să îndrăznească să scrie un cuvânt”. El a adăugat că, deși sistemul se aplica, teoretic, doar jurnalismului politic, indirect el „a afectat și a ruinat mulți scriitori care semnav articole artistice și dramatice, romane sau articole științifice pentru ziare”, pentru că numărul jurnalelor s-a redus. Rezultatul a fost că editorii, temători să relateze despre politică sau despre orice altceva substanțial, au recurs la relatarea bârfelor și a scandalurilor – și, desigur, a știrilor financiare¹¹.

În afară de a pune botniță presei, Ludovic-Napoleon a supus autorizării tavernele și localurile publice pe motiv că acestea ar putea deveni focare ale politicii de opoziție. De asemenea, a luat măsuri stricte pentru a se asigura că votul universal producea doar rezultatele așteptate, furnizând alegătorilor candidați oficiali. Aceasta însemna că, după ce publicul era notificat cu privire la un candidat oficial, guvernul făcea o campanie deschisă în favoarea acelei persoane, îi oferea facilitatea de a ține discursuri publice și făcea propagandă în numele ei. Orice adversar care îndrăznea să candideze se putea aștepta la o hărțuire considerabilă – inclusiv la amenințări subtile sau nu foarte subtile la adresa bunăstării părții incriminate și a familiei sale.

La 1 ianuarie 1852, evident mulțumit de evoluția lucrurilor, proaspătul prinț-președinte a plecat de la Palatul Élysée la Palatul Tuileries, reședința primului Bonaparte. Nu era greu de ghicit ce avea să urmeze.

În ciuda valurilor de persecuții politice, Franța și francezii nu erau înclinați să obiecteze, atât timp cât economia mergea din plin. De fapt, Ludovic-Napoleon însuși fusese deja o energie considerabilă într-o economie lentă, prin susținerea entuziastă a expansiunii economice, în care viziunea sa despre un Paris reconstruit juca un rol central. „Vreau să fiu un al doilea Augustus”, scrisese el, în 1842, din închisoarea cetății Ham, „pentru că Augustus [...] a făcut din Roma un oraș de marmură”¹².

Prin deschiderea încâlciturii de străzi întunecate și înguste din centrul Parisului și înlocuirea caselor vechi și urâte cu complexe de apartamente atrăgătoare, intenționa să creeze un oraș mult mai ospitalier pentru comerț, precum și un loc mai plăcut în care să trăiești. Aceasta însemna, din punctul său de vedere, necesitatea creării unor artere neîngrădite spre est și spre vest, atât pe malul drept, cât și pe cel stâng al Senei, precum și o cale de acces centrală care să ducă direct de la porțile de nord la porțile de sud ale orașului. Mai însemna și conectarea depozitelor și a stațiilor de pasageri ale noilor căi ferate – nu numai între ele, ci și cu centrul vital al orașului. În acea eră a industriei în plină dezvoltare, expresia magică era „căi ferate”.

Parisul avea deja o serie de locuri și de stații de îmbarcare în jurul periferiei, marcând capătul mai multor linii de cale ferată. Din păcate, acestea nu erau conectate și nici nu erau legate în mod util de centrul Parisului. Predecesoarele Gare du Nord, Gare de l'Est, Gare de Lyon, Gare d'Austerlitz (inițial Gare d'Orléans), Gare Montparnasse și Gare Saint-Lazare existau încă, dar deveniseră incomode, neconectate și greu accesibile pentru transportul de marfă sau de pasageri.

În anii '50, Parisul rămânea un oraș fortificat, ceea ce complica lucrurile. Zidul cel mai din interior, zidul Ferme Générale, era doar o barieră vamală, construită în vederea colectării taxelor pentru mărfurile care veneau în capitală (liniile 2 și 6 ale metroului urmează acum traseul original al zidului, de-a lungul malurilor drept și stâng ale Senei). Zidul cel mai îndepărtat al orașului, masivele fortificații Thiers – numite astfel după primul-ministru Adolphe Thiers – era un zid impozant de apărare care fusese finalizat cu puțin înainte de izbucnirea revoluției din 1848 (șoseaua de centură, Périphérique, îi urmează cursul în jurul limitelor actuale ale orașului Paris). Fortificațiile Thiers includeau 16 forturi construite în exteriorul zidului și în eșaloanele superioare se manifesta o oarecare îngrijorare că, în timp de război, ar putea fi dificil ca acestea să fie conectate și aprovizionate. În consecință, a început să câștige teren ideea unui *chemin de ceinture* sau cale ferată circulară.

De asemenea, până în 1851, devenise limpede că ar fi o idee bună ca diferitele depozite ale liniilor de cale ferată care intrau în Paris să fie conectate. Astfel, în 1851, răspunzând nevoilor militare precum și oportunităților comerciale, Ludovic-Napoleon a semnat un decret care autoriza crearea unui *chemin de ceinture* de 17 kilometri, pe malul drept al Senei, care urma să se desfășoare de-a lungul interiorului fortificațiilor

Thiers și să lege câteva linii de cale ferată importante. Această cale ferată de mici dimensiuni urma să transporte pentru moment doar marfă, dar, în următorii 10 ani, avea să transporte și pasageri.

Porțiuni după porțiuni, mica linie feroviară circulară s-a extins, completând în scurt timp circuitul din jurul orașului și întinzând ramuri către principalele întreprinderi comerciale, precum abatoarele din La Villette. În anii '60, au început și zilele sale glorioase de cale ferată pentru transportul călătorilor, iar până la sfârșitul secolului avea să transporte aproape 40 de milioane de pasageri pe an. Cunoscută sub numele de Petite Ceinture sau Centura Mică, aceasta a dispărut odată cu construirea sistemului de metrou din secolul al XX-lea. În perioada sa de glorie, Petite Ceinture a fost o parte necesară – și iubită – din structura Parisului¹³.

Căile ferate deveniseră foarte importante, iar antreprenorii și investitorii se înghesuiau să profite de ocazia pe care le-o ofereau. Printre acești oameni de afaceri în devenire, unii dintre cei mai pitorești erau frații Pereire, care s-au ridicat din anonimat până au ajuns să provoace marea Casa Rothschild.

Născut la Bordeaux, într-o familie de imigranți portughezi evrei, cel mai mare dintre frații Pereire, Émile, a decis, în 1822, să-și încerce norocul în metropola, mult mai mare a Parisului. Curând i s-a alăturat fratele său mai mic, Isaac, și cei doi au început să lucreze în strânsă colaborare pe parcursul carierei lor – cu excepția unei scurte perioade de răcire a relațiilor, după ce Isaac (pe atunci văduv) s-a îndrăgostit și a cerut-o în căsătorie pe fiica de 16 ani a lui Émile, care era, evident, nepoata lui. Conform Codului lui Napoleon, pentru o astfel de căsătorie era necesar consimțământul lui Émile, iar Émile se simțea stânjenit de această relație strânsă. Căsătoria a avut loc și se pare că a fost atât fericită, cât și rodnică, din ea rezultând trei copii. În orice caz, frații au decis să dea trecutul uitării și și-au reluat activitatea împreună.

În primii ani petrecuți la Paris, Isaac a lucrat mai întâi ca jurnalist, iar Émile a ajuns broker la Bourse, bursa franceză de mărfuri. În această perioadă, au devenit adepții contelui de Saint-Simon, ale cărui doctrine reflectau optimismul plin de viață al epocii. Saint-Simonienii erau entuziasmați de revoluția industrială emergentă, văzând

în ea potențialul pentru o nouă ordine socială. Acest lucru, au căzut ei de acord, avea să se înfăptuiască rațional, prin știință și industrie, și urma să aducă beneficii întregului popor, dar, mai ales, oamenilor săraci. Țara promisă a lui Saint-Simon era o utopie, dar atât de solid ancorată în logică, în metodă și în raționalitate, încât a plăcut mai multor oameni de știință și industriași. Acești adepți ai lui Saint-Simon nu aspirau la sfințenie: oamenii de afaceri și industriași, în special, se așteptau să devină bogați, chiar foarte bogați. Credeau că vor acumula averi și, în același timp, toată lumea urma să beneficieze de această bogăție.

Frații Pereire au fost atrași în mod deosebit de ceea ce spuneau Saint-Simonienii despre necesitatea dezvoltării unor modalități de transport noi și mai bune, fie pentru a crește mobilitatea oamenilor, fie pentru a favoriza o mai bună circulație a mărfurilor. Până în anii '30, cel mai modern mod de transport era calea ferată, facilitată de inventarea mașinii cu aburi. Francezii îi urmaseră cu întârziere pe englezi în privința căilor ferate, dar, în anii '30, frații Pereire au fost printre primii din Franța care au intuit potențialul acestora, mai ales datorită climatului favorabil marilor întreprinderi comerciale odată cu întronarea lui Ludovic-Filip. După ce s-au dus în Anglia pentru a studia problemele tehnice de construcție, frații Pereire au decis să construiască o linie de cale ferată scurtă (de 19 kilometri), de la Paris la Saint-Germain, care avea să fie prima linie de pasageri din Franța.

Înainte de a începe, a fost necesar să convingă guvernul să le acorde o concesiune pentru calea ferată. Isaac a întreprins ceea ce ar echivala cu o campanie grandioasă de relații publice, trecând peste obiecțiile unor personalități politice puternice precum Adolphe Thiers, pe care Félix Nadar l-a ironizat ulterior pentru că afirmase oricui voia să-l asculte că „roțile vor aluneca pe loc fără să înainteze”. Când roțile nu au alunecat pe loc, Thiers a refuzat să renunțe, afirmând tot atât de ferm că această modalitate de transport de modă nouă ar putea fi folosită doar pe distanțe scurte¹⁴. Pe lângă politicienii obtuzi, un alt obstacol major erau cei ale căror terenuri erau amenințate de expropriere. Din fericire pentru frații Pereire, o lege recentă (din 1833) facilitase exproprierea în interes public, iar aceștia au obținut ceea ce voiau – o concesiune pe 99 de ani. A urmat provocarea de a-i convinge pe bancheri, în special pe baronul James de Rothschild, să investească în proiectul lor. Rothschild, care îl avusese, o vreme, angajat pe Émile, a fost reticent la început. În definitiv, frații

Pereire erau relativ tineri (în 1835 Émile avea 35 de ani, iar Isaac, vreo 20), pe când Rothschild, deși nu depășise 50 de ani, domnea peste un domeniu extins și puternic al finanțelor și al băncilor.

Desigur că nu fusese întotdeauna așa. Cei din familia Rothschild, ca și cei din familia Pereire, erau evrei, dar își aveau originea în ghetoul din Frankfurt, foarte clar delimitat. De acolo, Mayer, patriarhul familiei Rothschild, observase oportunitățile de afaceri când francezii invadaseră Germania, în anii '90 ai secolului al XVIII-lea, iar războaiele ulterioare ale Marii Britanii cu Franța au creat și mai multe ocazii pentru Mayer Rothschild și pentru cei cinci fii ai săi. „Este mai bine să avem de-a face cu un guvern aflat în dificultate, decât cu unul care are norocul de partea sa”, le-a împărtășit Mayer fiilor săi și a mai adăugat că: „dacă nu-i poți face să te iubească, atunci fă-i să se teamă de tine”¹⁵. Până în 1825, cei cinci frați Rothschild erau stabiliți temeinic la Viena, Frankfurt și Napoli, dar și la Londra și Paris și, cu toate că fiecare fiu avea propriul său domeniu de activitate, familia a rămas unită pentru a crea o singură entitate multinațională. Odată cu bogăția a venit statusul, iar Jacob Rothschild a devenit baronul James de Rothschild, consul general al Austriei la Paris, cavaler al Legiunii de Onoare franceze, iar după moartea fratelui său mai mare a devenit conducătorul clanului Rothschild – o personalitate redutabilă în finanțele franceze, precum și în cele internaționale.

În 1835, James de Rothschild s-a asociat cu frații Pereire și cu alți doi investitori, continuând să-și ofere sprijinul când frații Pereire și-au sporit ambițiile și au prelungit linia de cale ferată mai întâi până la Versailles, apoi până la Rouen și Le Havre. Curând, frații Pereire s-au asociat cu Rothschild pentru Chemin de Fer du Nord, care lega Parisul de Lille și de Bruxelles, și care a devenit prima mare linie de cale ferată a Franței – inaugurată în 1846 cu o ceremonie frumoasă ținută la noua Gare du Nord. La festivități a participat un număr impresionant de duci și de celebrități, inclusiv Victor Hugo și Alexandre Dumas, pe când, în Lille, a avut loc un banchet cu 2 000 de persoane și s-a interpretat *Chant des chemins de fer* (Cântecul căilor ferate), o cantată în șase părți pentru tenor și cor, compusă special pentru acest eveniment (și dirijată) de renumitul compozitor Hector Berlioz.

În acest moment, James de Rothschild era încă puternic implicat în finanțarea proiectelor fraților Pereire, dar între cele două părți începeau să apară tensiuni.

Rothschild avea obiceiul să-și asume meritul pentru succesul lor comun ca și când ar fi fost triumful său personal, rezultatul propriei sale viziuni, în timp ce frații Pereire, la rândul lor, nu se sfiau să-și afirme propriile realizări. Relațiile dintre Rothschild și frații Pereire au continuat să se deterioreze din cauză că frații Pereire, pe care Rothschild îi privea ca pe niște parveniți, avuseseră tupeul să cumpere o moșie lângă castelul său de la țară. Și mai important, încordarea dintre părți s-a intensificat pentru că au adoptat obiective diferite: Rothschild voia să evite riscurile, în timp ce frații Pereire continuau să pună presiuni pentru dezvoltare.

Pe măsură ce se apropia anul 1848, James de Rothschild era îngrijorat de posibilitatea unor frământări sociale viitoare, deși nu a prevăzut amploarea a ceea ce avea să urmeze. O economie stagnantă și o masă în fierbere de oameni nemulțumiți însemnau probleme, iar acest gen de probleme semnala, pentru cei din familia Rothschild, un pericol: revoluțiile determină scăderea valorii obligațiunilor de stat, iar familia Rothschild deținea o mare parte din imensa lor bogăție sub formă de obligațiuni. De fapt, în perioada 1848–1849, cei din familia Rothschild au suferit pierderi financiare din cauza efectelor devastatoare ale revoluției din Franța și din întreaga Europă, dar au reușit să supraviețuiască, în principal pentru că s-au sprijinit reciproc, așa cum au procedat întotdeauna. Totuși, ei (și James, în mod special, în calitate de conducător al „firmei”) au ieșit din asta cu o preferință crescută pentru evitarea riscurilor, chiar dacă însemna o profitabilitate mai mică. Pe termen lung, potrivit lui James, era un lucru logic.

Revoluția din 1848 din Franța nu numai că a prăbușit valoarea obligațiunilor, dar apariția societăților pe acțiuni și a societăților cu răspundere limitată a diminuat o parte din hegemonia financiară a familiei Rothschild. Frații Pereire, în special, care fuseseră cândva dependenți de Rothschild pentru finanțare, aveau acum alte oportunități de obținere a banilor și erau pe cale să le folosească.

Frații Pereire nu ar fi putut să aleagă un moment mai bun pentru a începe să se dezvolte. Ludovic-Napoleon era, ca și ei, de mult timp interesat de teoriile lui Saint-Simon, care promiteau o perioadă de creștere a prosperității pentru toți, în schimbul investițiilor în industrie – un final fericit care ar fi consolidat cu siguranță

însăși guvernarea lui Ludovic-Napoleon. În consecință, imediat după lovitura sa de stat, prințul-președinte a luat măsuri de încurajare a dezvoltării industriei, în special în beneficiul acelor aventurieri neînfricați care erau implicați în construirea de căi ferate în întreaga Franță.

Ludovic-Napoleon nu a fost nevoit să înceapă de la zero. Timp de un deceniu, în perioada de pionierat a căilor ferate, statul își asumase rolul de gestionare a infrastructurii feroviare, în vreme ce companiile private au primit responsabilitatea de instalare a șinelor, a stațiilor și a altor componente ale suprastructurii. Tot de atunci, statul își păstrase și dreptul de control asupra concesiunilor și de a opera contractele de leasing. Ludovic-Napoleon, realizând că pusese mâna pe gâsca proverbială cu ouăle de aur, era generos în împărțirea acestor concesiuni: la începutul anului 1852, la scurt timp după lovitura de stat, a acordat, fără restricții, concesiuni pentru noi linii, printre care Lyon-Marea Mediterană și Paris-Lyon, dând companiilor arende operaționale generoase (de obicei pe 99 de ani), pentru a le permite să-și eșaloneze costurile inițiale. Până în 1857, el a acordat 25 de concesiuni pentru calea ferată, alte 30 urmând pe parcursul anilor de guvernare rămași.

Deloc surprinzător, după o perioadă de stagnare între 1848 și 1851, cifrele pentru investițiile feroviare au explodat, crescând de cinci ori în următorii cinci ani. Frații Pereire erau într-o postură care le permitea să profite de acest lucru. În loc să se bazeze pe banii lui Rothschild, au descoperit o nouă sursă de venituri care rivaliza cu însăși bogăția familiei Rothschild.

În noiembrie 1852, Ludovic-Napoleon (în ultimele sale zile ca prinț-președinte al celei de-A Doua Republici) a semnat decretul de autorizare a înființării *Crédit Mobilier*, o nouă formă de instituție financiară promovată de mereu inventivii frați Pereire. Numită inițial *Banque des grands travaux*, până când ministrul finanțelor s-a opus cuvântului „bancă” din denumire, această instituție – o societate pe acțiuni – a fost creată pentru a împrumuta bani nu numai guvernelor, ci și companiilor industriale noi sau în curs de dezvoltare, precum și afacerilor angajate în comerț sau în lucrări publice. Mai mult decât atât, aceasta urma să-și obțină capitalul nu de la bancheri precum Rothschild, ci printr-un volum mare de obligațiuni de stat emise

publicului larg. A fost o idee strălucită, care, având în vedere valoarea nominală a acțiunilor de numai 500 de franci, a fost gândită pentru a atrage un spectru larg de investitori. Frații Pereire nu trebuiau să adauge niciun ban de la ei.

Nu se știe dacă *Crédit Mobilier* era sau nu menit să fie o provocare directă la adresa puterii financiare a lui Rothschild, însă era, cu siguranță, un răspuns la alianța lui James Rothschild cu Paulin Talabot, concurentul fraților Pereire, și la manevrele lui Rothschild de a-i ține departe pe Pereire de sprijinul financiar pentru propriile lor întreprinderi feroviare. Frații Pereire au găsit acum un aliat binevoitor în Ludovic-Napoleon, care s-a confruntat cu o opoziție considerabilă din partea extrem de conservatorului sector bancar francez, care nu avea niciun interes față de obiectivele saint-simoniene ale lui Ludovic-Napoleon. Prințul-președinte vedea *Crédit Mobilier* ca pe un promotor binevenit al genului de expansiune a afacerilor și de dezvoltare a infrastructurii pe care și-l dorise atât de mult, și nici nu s-a oboșit să consulte *Banque de France*¹ pe această temă. A rămas, de asemenea, neclintit în fața avertizărilor lui Rothschild în privința pericolelor societăților pe acțiuni, în general, și a uneia condusă de frații Pereire, în special. Ludovic-Napoleon, care era foarte conștient de preferința lui Rothschild pentru monarhia orleanistă anterioară, a ridicat doar din umeri la avertismentele primite, păstrând ani la rând relații reci cu James de Rothschild.

Crédit Mobilier a debutat strălucit, acțiunile sale de 500 de franci crescând imediat în valoare. La apogeu, la începutul anului 1856, se tranzacționau cu aproape 2 000 de franci. În scurt timp, *Crédit Mobilier* finanța căi ferate, mine de cărbune și companii de gaze, printre numeroasele sale inițiative pe scară largă, incluzând mai ales reconstrucția Parisului, pe care a întreprins-o prin a sa *Compagnie Immobilière*. Nu va trece mult timp până când *Crédit Mobilier* va fi în măsură să amenințe familia Rothschild nu numai în Franța, dar și în întreaga Europă și în afara acesteia.

---

¹ *Banque de France* este banca centrală a Franței, având sediul central la Paris. A fost înființată la 18 ianuarie 1800 de către Napoleon I (n. red.).

Frații Pereire au găsit un aliat în Ludovic-Napoleon, dar și Ludovic-Napoleon a găsit un aliat valoros în frații Pereire. Contele de Persigny, de multă vreme mâna dreaptă a lui Ludovic-Napoleon, a remarcat, ulterior, că era necesar să fie găsit „un instrument care să elibereze noul regim de dominația pe care finanțatorii o exercitau, de regulă, asupra guvernelor”, mai ales de când interesele financiare consacrate erau atât de ostile față de Ludovic-Napoleon și de obiectivele sale. Fără Crédiť Mobilier, a adăugat el, politicile lui Ludovic-Napoleon „nu ar fi fost atât de îndrăznețe și de lipsite de restricții cum au fost”¹⁶.

Aceste politici îndrăznețe s-au concentrat pe obiectivele pe care prințul-președinte le dorea de mult timp pentru Paris și pe care a continuat să le promoveze. După ce începuse deja Bois de Boulogne și extinderea spre est a Rue de Rivoli, la începutul anului 1852, a acceptat provocarea de a crea o arteră care să străbată orașul de la nord la sud, începând de la actuala Gare de l'Est și ducând acest nou traseu, numit Bulevard de Strasbourg, până la Grands Boulevards, unde a devenit Bulevard Saint-Denis. Iar acesta a fost doar începutul. Voia să facă mult mai mult. Cu toate acestea, din păcate, începea să rămână fără bani.

Persigny, acum ministru de interne, a venit cu ideea că aceste imense lucrări publice ar trebui privite ca o investiție, ca niște „cheltuieli productive”. După cum spunea el, cheltuielile enorme pentru lucrările publice necesare transformării Parisului „ar ajuta cu siguranță finanțele orașului prin producerea unei deplasări a afacerilor și bogăției înspre capitală”. Peste câteva luni, un chip nou din preajma lui Ludovic-Napoleon, Georges Haussmann, avea să aducă același argument, asumându-și meritul pentru descoperire, care a creat premisele gloriei și opulenței celui de-Al Doilea Imperiu.

Între timp, prefectul Senei al lui Ludovic-Napoleon, Jean-Jacques Berger, avea o orientare conservatoare și nu era dispus să continue lucrările fără bani gheață. Ludovic-Napoleon avea nevoie de bani pentru marea renovare a Parisului pe care tocmai o începuse și, în scurt timp, a apelat la frații Pereire.

Instalat acum în siguranță la Bruxelles, Victor Hugo și-a continuat opoziția față de Ludovic-Napoleon. În martie 1852, a contestat planul prințului-președinte

de a demola vechea biserică Saint-Germain l'Auxerrois pentru a face loc extinderii Rue de Rivoli până la Hôtel de Ville și dincolo de acesta. Hugo a publicat imediat un articol indignat în *Revue des Deux Mondes*, intitulat „Guerre aux Démolisseurs!” (Război împotriva demolatorilor!). Biserica, situată vizavi de Palais du Louvre, care servise timp de secole ca biserică parohială a palatului, a intrat în istorie în 1572, când clopotul ei a dat semnalul pentru infamul masacru de ziua Sfântului Bartolomeu. Mai preocupat de deschiderea unei perspective asupra colonadei Luvru decât de istorie, Ludovic-Napoleon nu anticipase câtă opoziție putea să stârnească și chiar stârnise Hugo. În cele din urmă, prințul-președinte a cedat, și-a schimbat planurile și biserica a fost salvată.

Însă Hugo încă nu terminase cu Ludovic-Napoleon. În acea lună de iulie, a publicat *Napoléon-le-Petit*, un atac dur la adresa prințului-președinte și a guvernului autoritar pe care îl instituise. „Din a doua jumătate a lui decembrie 1851”, scria Hugo, „o ambuscadă reușită, o crimă odioasă, respingătoare, infamă, fără precedent, având în vedere epoca în care a fost comisă, a triumfat și a preluat controlul”. Înainte de această dată, a continuat Hugo, liderii dreptei au afirmat deschis despre Ludovic-Napoleon că: „Este un idiot”. Dar, a adăugat Hugo, amenințător, „se înșelau”. Într-adevăr, acest om „știe ce vrea și merge direct la țintă; poate, prin intermediul justiției, al legii, al rațiunii, al cinstei, al umanității, însă, totuși, direct”.

Caracterizându-l pe Ludovic-Napoleon drept o persoană care „minte așa cum alți oameni respiră”, Hugo l-a blamat ca fiind cineva care ar face orice pentru a-și atinge scopurile. Cu toate acestea, Hugo a refuzat să facă din prințul-președinte un om important, chiar dacă unul malefic: „Deși a comis crime enorme”, a concluzionat Hugo, „va rămâne un ins neînsemnat. Nu va fi niciodată altceva decât strangulatorul nocturn al libertății”¹⁷.

Ludovic-Napoleon poate că era neînsemnat în ochii lui Hugo și ai altor persoane, dar prințul-președinte era totuși periculos, iar Hugo știa acest lucru. Imediat după publicarea cărții, anticipând problemele, Hugo a plecat din Bruxelles într-una dintre Insulele Canalului Mânecii, Jersey, unde și-a adus familia (și amanta), pentru a fi în siguranță alături de el. De acolo, a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a introduce clandestin o mică ediție a lui *Napoléon-le-Petit* în Franța, unde a ajuns, cu miile, în baloturi de fân, bărci de pescuit, bucăți de lemn scobite sau cufere cu fund dublu.

Chiar și baloanele au fost folosite pentru a purta în zbor minuscula carte-bombă în Franța lui Ludovic-Napoleon. Au venit în ajutor și turiștii, cu numeroase șiretlicuri pentru a introduce în țară cartea interzisă, dar funcționarii vamali au devenit atenți la problemă, ceea ce a dus la cozi lungi la frontieră, interogatorii, și, ocazional, chiar la percheziții corporale.

Hugo a privit toate aceste întâmplări cu satisfacție. „Rolul meu”, a spus el, „este cumva sacerdotal. Am luat locul magistraturii și al clerului. Spre deosebire de judecători, eu judec și, spre deosebire de preoți, eu excomunic”¹⁸.

În ciuda represiunii, până la sfârșitul lui martie 1852, în Paris se reluase viața obișnuită, fusese ridicată starea de asediu, iar speculațiile feroviare erau privite acum cu entuziasm. Ludovic-Napoleon distra mii de oameni cu balurile magnifice din Tuileries și École Militaire, și a oferit maselor un spectacol strălucitor cu un magnific foc de artificii, pe 15 august, data de naștere a unchiului său imperial. După cum a remarcat cu perspicacitate prințul-președinte, „Viitorul aparține oamenilor apatici”¹⁹.

Cei pregătiți să lucreze din greu și să valorifice vântul schimbării în propriul interes propășeau deja în Parisul lui Ludovic-Napoleon. Unul dintre aceștia era Aristide Boucicaut, fiul unui pălărier normand care se stabilise la Paris și ajunsese într-o poziție de o anumită responsabilitate, într-un mic magazin. În 1852, după ce a economisit sau a împrumutat 50 000 de franci, s-a asociat cu un alt om de afaceri dispus să deschidă, pe malul stâng al Senei, magazinul Bon Marché, care, la început, a vândut doar lenjerii și articole de mercerie și care avea în total 12 angajați. Boucicaut a făcut imediat schimbări majore, introducând prețuri fixe, precum și o politică de schimburi și de restituire a banilor – practici noi, care vizau latura practică a doamnelor care cumpărau de acolo. A investit, de asemenea, masiv în publicitatea în ziare și a introdus reducerile de sezon. Totuși, după cum a recunoscut mai târziu Émile Zola în *Au bonheur des dames* („La paradisul femeilor”), cumpărătoarele erau încântate în special de ambianța șarmantă pe care o oferea Le Bon Marché al lui Boucicaut. Căci, în acest loc agreabil, puteau să caute printr-o gamă largă de mărfuri tentante, prezentate într-un mod atrăgător. Cufundate în această atmosferă plăcută, seducătoare, bunurile de care nu aveau cu adevărat nevoie deveneau brusc irezistibile

și Le Bon Marché a făcut repede profit. Până în 1860, Boucicaut majorase veniturile anuale ale magazinului de la 500 000 de franci la cinci milioane.

Sincronizarea lui Boucicaut a fost impecabilă, pentru că, în 1852, marea perioadă de avânt a celui de-Al Doilea Imperiu era abia la început, iar consumerismul – un concept nou pentru noua burghezie bogată – era în creștere. Creștea și înclinația către distracție și, de ceva vreme, se formau cozi lungi pentru a vedea *La Dame aux Camélias* („Dama cu camelii”), cu care a debutat Teatrul Vaudeville din Paris, la începutul lunii februarie. Autorul piesei, Alexandre Dumas *fils*, se întorsese repede la Paris după ce își instalase celebrul tată la Bruxelles, fiind nerăbdător să participe la repetițiile pentru *La Dame aux Camélias*. Era, în definitiv, prima sa piesă, pe care o adaptase după romanul cu același nume, iar povestea îi era dragă inimii lui. Dumas *fils*, care era tot atât de romantic ca și tatăl său, deși mult mai puțin bombastic și auto-indulgent, a scris *La Dame aux Camélias* în memoria frumoasei curtezane Marie Duplessis, care inspirase marea și tragică poveste de dragoste din tinerețea sa.

Când a cunoscut-o Dumas *fils*, Marie Duplessis era tânără și drăguță, emanând genul de fragilitate care cerea protecție. Ea recursese însă la cheltuieli nesăbuite și la băutura pentru a se îndepărta de plictiseală și nefericire, pe care admiratorii ei făceau orice pentru a o diminua. Pretențiile sale au crescut proporțional cu bunăvoința lor de a le îndeplini, însă ea a rămas nefericită. Chiar și trandafirii lor o lăsau rece. Poate era alergică la trandafiri sau poate că nu, dar aceștia o făceau să amețească. Suporta doar cameliile, care sunt inodore.

Dumas, care pe atunci nu avea decât 20 de ani, s-a îndrăgostit fără speranță de Marie Duplessis și a devenit nerăbdător să-i ofere protecția de care avea aceasta nevoie. Din nefericire, el nu poseda averea necesară, iar Duplessis era obișnuită să risipească averi. Desigur, Dumas *père* a fost unul dintre cei mai de succes dramaturgi și romancieri ai secolului, cu un venit pe măsură, dar era, în felul său, tot atât de iresponsabil cu banii cum era și Marie Duplessis. Indiferent cât de mulți bani câștiga (și erau foarte mulți), Dumas *père* reușea întotdeauna să cheltuiască mai mult decât obținea. Un afemeiat notoriu (la fel ca prietenul său, Victor Hugo), cheltuia fără

măsură, era o țintă ușoară pentru cei care cereau bani cu împrumut și o întreținere nu numai pe amanta din acel moment, ci și pe cele care fuseseră înaintea ei.

Dumas *fils* nu avea nici gustul tatălui său pentru aventură, nici apetitul lui gargantuesc pentru viață. Avea, însă, această singură iubire și voia cu disperare să o păstreze pentru el. Nu a fost să fie. Marie Duplessis nu numai că era o devoratoare de averi, dar suferea și de o boală de plămâni pe care secolul al XIX-lea o privea cu o înfiorare impregnată de romantism. Dacă fetele tinere și frumoase trebuiau să moară, în romanele din secolul al XIX-lea, acesta era modul în care se întâmpla și, în momentul în care a întâlnit-o tânărul Dumas, Marie Duplessis se afla într-o fază avansată de tuberculoză.

Tandru și plin de compasiune în iubirea lui, tânărul Dumas a cucerit-o și se pare că ar fi visat să o schimbe. Schimbarea, cu toate acestea, s-a dovedit imposibilă. Chiar mai rău, pe măsură ce datoriile lui Dumas au început să crească, a ajuns să-și dea seama că Duplessis îl înșela. În cele din urmă, tânărul, rănit, a părăsit-o pe frumoasa curtezană. Câteva luni mai târziu, auzind că era foarte bolnavă, i-a scris ca s-o implore să îl ierte, dar ea nu i-a răspuns niciodată. Deși, de acum, nu mai era decât o palidă fantomă a ceea ce fusese cândva, ea continua să viziteze toate saloanele elegante pe măsură ce boala îi progresa. După un declin lung și dificil, în cele din urmă, Marie Duplessis s-a stins din viață.

Tânărul Dumas a fost devastat de această veste și, după ce a aflat de moartea ei, a scris un roman despre ea, *La Dame aux Camélias*. În acesta, a zugrăvit-o pe Dama cu camelii așa cum și-ar fi dorit el să fie. Marie Duplessis nu s-ar fi recunoscut niciodată într-o penitentă care renunța la viața ei înjosoare pentru bărbatul pe care îl iubea. Dar povestea a fost de un romantism sfâșietor și a avut un succes uriaș. A devenit un succes și mai mare când Dumas a transformat-o în piesă de teatru.

Curând după aceea, Giuseppe Verdi a transformat povestea în *La Traviata* („Femeia decăzută”), care a debutat la opera La Fenice din Veneția, în martie 1853.

În această perioadă, moartea tragică a tinerelor fete frumoase devenise o marcă a literaturii romantice, înghițită de un public avid de lacrimi vărsate în confort. O temă înrudită, popularizată pentru prima dată de Henry Murger în *Scènes de la vie*

de bohème („Scene din viața de boem”), era orice poveste care implica suferința romantică a artiștilor săraci, de preferință a celor care își câștigau traiul mizer în mansardele din Cartierul Latin din Paris. În timp, Giacomo Puccini avea să transforme poveștile lui Murger în opera *La Bohème*, dar, până în anii 1850, *Scènes de la vie de bohème* ajunsese deja la un public entuziast, mai întâi sub formă de povestiri, apoi ca piesă de teatru și, în cele din urmă, sub forma unei cărți apărute în 1851. Pe parcurs, termenul „boem” a devenit denumirea oferită unui anumit stil de viață, dedicat artelor creative. Deși acest stil de viață era renumit ca fiind vesel, romantic și lipsit de griji, Murger a arătat limpede că, în ciuda momentelor de umor, speranță și bravadă, era o viață dezolantă, împletită cu tristețe și de o sărăcie strivitoare.

Murger și-a bazat povestirile și cartea pe propria sa experiență dificilă, ca scriitor înfometat care locuia într-o mansardă din Paris, unde el și confrății săi, scriitori, muzicieni și artiști (precum și femeile care locuiau cu ei) își alinau necazurile vieții de fiecare zi cu o camaraderie binevoitoare, împărțășind cu toții din puținul pe care-l aveau doar ca să supraviețuiască. „Băutorii de apă”, se autointitulau ei în glumă, întrucât abia dacă aveau suficienți bani să-și cumpere vin. Iubirea, devotamentul și sexul jucau un rol esențial în această existență dificilă, dar visul la o performanță creatoare îi stimula pe acești artiști și intelectuali să continue, alături de hotărârea de a nu-și trăda propria viziune doar pentru bani. *Artă de dragul artei* era crezul lor.

Deși termenul de „boem” ajunsese deja să descrie stilurile neconvenționale de viață ale tinerilor romantici dintr-o epocă anterioară și se referea inclusiv la țigani și la popoarele nomade, Murger a fost cel care a consacrat pentru totdeauna cuvântul „boem” ca având semnificația unei subculturi artistice care a propășit sau cel puțin a persistat în mediile urbane dense – mai ales în Paris. După cum spunea el: „Astăzi, la fel ca în trecut, orice om care intră pe calea artei, având arta ca unic mijloc de întreținere, trebuie să treacă prin boemie”. Iar boemia, pentru Murger, ca pentru mulți alții, nu putea să existe decât la Paris, Parisul Cartierului Latin: „Boemia”, a afirmat el, „nici nu există, nici nu poate să existe altundeva decât la Paris”.

Cu toate acestea, Murger nu era îndrăgostit de viața boemă. „Boemia este o etapă din cariera artistului”, scria el; „este preambulul Academiei, spitalului sau morgii”²⁰. Știa ce spune. Murger, fiul unui portar, dusese viața unui scriitor înfometat și s-a folosit pe el însuși ca model pentru Rodolphe din *Scènes de la vie de bohème*. Viața lui

fusese plină de greutate, dar nu pentru că așa și-o dorise. Romanul său – spre deosebire de opera lui Puccini – nu se încheia cu moartea lui Mimi, ci cu personaje care renunțau la apucăturile boeme și intrau în societatea burgheză, găsind acceptare în cercurile oficiale și învățând să-și plătească datoriile. De data aceasta, mai degrabă decât să se întoarcă la vechile lor obsesii, sunt destul de pregătiți să-și respingă principiile anterioare și trecutul jerpelit pentru o locuință călduroasă și o masă bună.

„Nu-mi mai pasă de nimic în afară de ceea ce este bun și confortabil”, afirmă unul dintre personaje²¹. Boemia poate că fusese bună o perioadă, dar nu pentru o viață întreagă.

Boemia de pe malul stâng al Senei din Paris conviețuia îndeaproape cu oamenii cei mai săraci dintre săracii cu sau fără un loc de muncă. Și, izolată în mijlocul tuturor acestor lipsuri, era Sorbona.

Fondată în 1257 de un cleric de rang superior, Robert de Sorbon, scopul său inițial fusese să ofere un mic colegiu pentru găzduirea studenților săraci de la Universitatea din Paris. Universitatea însăși, înființată în anul 1200, își datora existența tensiunilor din lumea universitară, protestelor studențești și deciziei monarhului de a acorda studenților anumite drepturi și protecții. Acestea se bazau în mare măsură pe aplicarea lor de către puternica Biserică Romano-Catolică, sub a cărei jurisdicție au ajuns acum studenții. Acest lucru i-a deranjat pe unii dintre ei, deoarece conceptul de separare a Bisericii de stat era încă foarte departe. Într-adevăr, a fi student în acele vremuri însemna să fii cleric, chiar dacă unul de rang modest. Ani la rând, acest amalgam de studenți afiliați religios, dar exasperant de laici, a mărșăluit prin Paris, supărându-și profesorii și făcând prăpăd prin tavernele locale. În cele din urmă însă, toți reușeau să îndrepte lucrurile.

Apoi, în secolul al XIII-lea, și-au făcut apariția membrii ordinelor dominican și franciscan, nou înființate. Acești nou-veniți, care proveneau din ordinele mendicante sau ale călugărilor cerșetori, nu aveau prea multe în comun nici cu cei destinați să devină preoți, nici cu cei care aveau să devină membri ai ordinelor monahale. Călugării dominicani și franciscani erau din ordine care urmăreau scopuri educative și i-au adus cu ei pe unii dintre cei mai străluciți profesori

ai vremii, inclusiv pe tânărul Thomas Aquinas. În curând, între aceștia și Facultatea de Teologie a Universității (aflată pe atunci la Notre-Dame) a izbucnit un conflict, iar Universitatea a încercat să îi expulzeze pe acești nou-veniți. Nu peste mult timp, altercația a ajuns la urechile Vaticanului, ceea ce a dus la excomunicare și la închiderea temporară a Universității.

Atunci, Robert de Sorbon a început să caute soluții imobiliare pe malul stâng al Senei. A cumpărat mai multe proprietăți, intenționând să le transforme în locuințe pentru studenții săraci – în special pentru cei care nu erau călugări dominicani sau franciscani. Nu întâmplător, Sorbon era capelanul regelui Ludovic al IX-lea (cunoscut în istorie ca Sfântul Ludovic), care a susținut acest proiect. În definitiv, dominiile și franciscanii intrau sub autoritatea directă a Papei și, în ciuda sfințeniei sale, Ludovic nu era un papă-lapte atunci când se punea problema protejării prerogativelor sale regale. Proiectul lui Sorbon oferea un mod de a se opune în tăcere călugărilor, fără o confruntare directă.

Având în vedere acest semn regal de aprobare, Colegiul de la Sorbon sau Sorbona, a prosperat. În loc să concureze cu Facultatea de Teologie, acesta o susținea, oferind cazare și masă celor mai săraci studenți ai săi. Cu timpul, Colegiul Sorbon a înlocuit mănăstirea Notre-Dame ca sediu oficial al Facultății de Teologie și, până în secolul al XVII-lea, Sorbona devenise o putere recunoscută în cercurile teologice. Își depășise, de asemenea, în mod evident, facilitățile de acum modeste, iar cardinalul Richelieu – puternicul prim-ministru al lui Ludovic al XIII-lea, care era și cancelar al Sorbonei – înlocuise structurile medievale ale acesteia cu o structură mult mai mare și mai fastuoasă, al cărei element central era o capelă în stil baroc impresionantă, care avea să găzduiască, în cele din urmă, magnificul mormânt al lui Richelieu.

Nu este surprinzător că teologii Sorbonei nu s-au adaptat prea bine la lumea din ce în ce mai seculară și mai științifică a Iluminismului, iar până la Revoluție, Facultatea de Teologie câștigase o binemeritată reputație pentru conservatorismul ei de neclintit. Acest conservatorism nu le cădea bine revoluționarilor, care au închis întreaga universitate, inclusiv Sorbona. Abia începuseră aceștia să-și înființeze propriul sistem educațional, laic, cu o orientare științifică, când a venit la putere Bonaparte – aducând universitatea sub supravegherea sa imperială, îndepărtând orice referire la Iluminism și restaurând Facultatea de Teologie. Nu era același lucru

cu restaurarea Sorbonei, care, o perioadă, fusese ocupată de un grup de artiști recent evacuați din reședințele lor de la Luvru.

La scurt timp după întoarcerea la putere, monarhii din Casa de Bourbon i-au expulzat din nou pe acești artiști, iar Sorbona a devenit sediul Facultăților de Litere și Științe, precum și al Facultății de Teologie. Numai că obiectivul Bourbonilor obtuzi la minte nu era doar să restaureze Sorbona și nici chiar să-i extindă misiunea, ci să aducă Facultățile de Litere și Științe sub influența conservatoarei Facultăți de Teologie a Sorbonei. Au avut doar un succes parțial în această privință și, în momentul în care Ludovic-Napoleon a examinat situația, rezistența față de clericalism, în Sorbona, era în creștere.

Însă ce a atras în mod special atenția lui Ludovic-Napoleon asupra Sorbonei era locația sa, în centrul unei încurcături de străzi întunecate și înguste, locuite nu numai de studenți, ci și de o junglă densă a săracilor din Paris. Acesta era unul dintre cartierele Parisului care izbucnise cu cea mai mare violență în timpul zilelor sângeroase din iunie 1848 și rămăsese un focar apăsător de mânie și amărăciune, predispus la insurecție. Ludovic-Napoleon privea întreaga zonă ca pe o molimă care trebuia eradicată și s-a pregătit de la început pentru demolări extinse, nu numai pentru aerisirea cartierului și îmbunătățirea panoramei și a fluxului traficului, ci și pentru a împiedica ridicarea viitoarelor baricade.

Mai exact, planul său – pe care l-a început în 1852 – era să facă o străpungere prin Rue des Écoles, pentru a crea astfel o mare arteră cu orientarea est-vest pe malul stâng al Senei, paralelă cu Rue de Rivoli de pe malul drept. În plus, această curățare urbană ar fi izolat și Sorbona, făcând din aceasta „o monumentală insulă independentă, cu un acces ușor de controlat” în eventualitatea unor tulburări care ar fi avut loc în apropiere²².

Avea să fie o acțiune amplă, dar Ludovic-Napoleon nu avea scrupule în ceea ce făcea. În definitiv, el exercita deja puterile unui monarh absolut și se aștepta ca, în curând, să dețină și titlul imperial.

Pregătindu-se de preluarea finală a puterii, Ludovic-Napoleon a decis să viziteze sudul Franței, unde bonapartismul nu fusese niciodată popular și unde populația

avea nevoie de o convingere minuțioasă. Urmând un traseu ceremonial pe care erau aliniat trupe care strigau „Trăiască împăratul!” și care era înveselit de divertisment și festivaluri, prințul-președinte a ținut o serie de discursuri importante în care și-a asigurat audiența că nu se gândea decât la bunăstarea acesteia și că, sub domnia sa, Franța va rămâne întotdeauna un bastion al păcii și prosperității. Cu un semn din cap expresiv, adresat Bisericii, el a așezat și religia și moralitatea în aceeași categorie lăudabilă.

La Bordeaux, Ludovic-Napoleon a avut parte de o primire extrem de regală, pusă la punct de prefectul orașului, Georges Haussmann, care a făcut exact genul de impresie la care spera asupra prințului-președinte. Este evident, au agreeat, în cunoștință de cauză, cei din jurul lui Haussmann, prefectul acesta se putea aștepta să obțină un mare beneficiu datorită covorului roșu pe care îl desfășurase atât de magnific.

Acum, însă, privirile erau ațintite asupra prințului-președinte care aproape că pusese mâna pe coroana imperială mult dorită. Cu orice potențială opoziție zdrobită, Ludovic-Napoleon a făcut acest ultim pas la întoarcerea la Paris, în acea toamnă, revizuiind Constituția, pentru a obține titlul de împărat – ca Napoleon al III-lea, din respect pentru vărul său decedat, fiul lui Bonaparte, care fusese cunoscut în anumite regiuni sub numele de Napoleon al II-lea.

Prezentând acest eveniment important (dar, în niciun caz, neașteptat) în fața alegătorilor, pentru ratificarea sa, noul împărat a fost încântat să primească un vot covârșitor de aprobare. Bazându-se pe acesta, a continuat cu proclamarea oficială a celui de-Al Doilea Imperiu, la 2 decembrie 1852, aniversarea loviturii sale de stat precum și a duetului de date care aminteau de primul Bonaparte.

Al Doilea Imperiu al lui Napoleon al III-lea era pe punctul de a începe.